

MEDYCINA.

CZASOPISMO TYGODNIOWE DLA LEKARZY-PRAKTYKÓW.

TREŚĆ: Rozprawy. O upuście krwi w chorobach serca. Napisał prof. dr. K. Rosé.—Streszczenia i wyciągi. 9. Leczenie ropniaków opłucny zapomocą przebiecia klatki piersiowej z jednoczesnym wdmuchiwaniem oczyszczonego powietrza. 10. Zatory i porażenia przy przekłóvaniach (irrygacyach) jamy opłucnowej. 11. Kliniczne studia o przesięgowych sprawach w ustroju. 12. Przypadek zapalenia opłucnej przeponowej. 13. Leczenie chorób żołądka. 14. Tężec urazowy, leczony pomyslnie zapomocą wstrzykiwań podskórnych kurary.—WYSTAWA HYGIENICZNA W BERLINIE. Napisał Dr. St. MARKIEWICZ. V.—Odcinek. Kwestya odjęcia rządowego zasiłku szpitalem Królestwa.—Wiadomości bieżące krajowe i zagraniczne.—Ogłoszenia.

O upuście krwi w chorobach serca.

Napisał prof. dr. K. Rosé.

W chorobach serca puszczają krew w podwójnym celu: raz dla przełamania i zniszczenia samejże choroby, a powtóre, dla usunięcia szkodliwych następstw.

Ze względu na terapię, podzielićby można choroby serca na dwa wielkie działy; na choroby ostre, *mm. acuti* i przewlekłe, *mm. chronici*. Ostre bowiem różnią się od przewlekłych nie tylko przebiegiem i objawami, ale także i bardzo wybitnie, pod względem wskazań jakich nam dostarczają w leczeniu. Kiedy bowiem pierwsze, jako dające się jeszcze pokonać, wymagają środków działających w tym kierunku, t. j. dążących do zniesienia samej choroby, to zato drugie, nieuleczalne zupełnie, wkładają na lekarza tylko obowiązek zapobiegania szkodliwym ich dla ustroju następstwom i wspierania organizmu w zachowawczych jego usiłowaniach.

Zaiste dość wybitna różnica, aby podział taki usprawiedliwić.

Przedmiotem rozprawy niniejszej będzie dochodzić: o ile upust ogólny mocen jest zadosyć uczynić dwóm tym wskazaniom i jakich lekarzowi trzymać się trzeba prawideł, aby go w właściwych tylko robić przypadkach.

A. Choroby ostre serca.

Wszystkie choroby ostre serca należą do rzędu zapaleń, osiadających bądź w osierdziu, bądź w mięsie sercowym, bądź nareszcie w błonie serca wewnętrznej (wsierdzie; *endocardium*).

Zapalenia te, albo przebiegają pomyslnie, kończąc się w krótkim czasie bez śladu wszelkiego, albo też, sprowadzają w ustroju i budowie serca zmiany mniej więcej głębokie, które potem stają się źródłem cierpień rozlicznych dla chorego, niekiedy nawet powodem wczesnej jego śmierci. W innych znowu, choć może mniej licznych przypadkach, zabija choroba w samym zaraz początku, niadoszedłszy do owego kresu, gdzie już przybiera znaczenie następstwa choroby ostrej i staje się rzeczywistym cierpieniem chronicznem.

Potrójnem tedy bywa zakończenie ostrych zapaleń serca, jako 1) wyzdrowienie zupełne, 2) śmierć, 3) cierpienie chroniczne czyli tak zwana wada organiczna. Ze spostrzeżeń LOUIS'A, TAYLOR'A, LATHAM'A i BAMBERGER'A okazuje się, że z pomiędzy stu chorych dotkniętych zapaleniem serca, umiera około dwudziestu pięciu, tyleż prawie wraca do zupełnego zdrowia, reszta zaś wychodzi z choroby z wadą serca, aby po niej jakim czasie, wśród dokuczliwych częstokroć cierpień, uleź fatalnym wady tej następstwom. Takim przynajmniej bywa stosunek wyzdrowień zupełnych do reszty mniej szczęśliwie kończących się przypadków w zapaleniach serca pierwotnych, nie powikłanych wcale lub towarzyszących chorobie niekoniecznie śmiertelnej. W zapaleniach bowiem powikłanych, stosunek ten pogarsza się znacznie i większość znakomita przypadków, kończy się śmiercią. Zapalenie serca zadaje w takich razach śmiertelny cios organizmowi wycieńczonemu już chorobą poprzednią, do której zapalenie serca przyłączyło się dodatkowo.

Przekonani o całym niebezpieczeństwie cierpienia, dozwalającego w jednej czwartej tylko części przypadków dobrze o życiu chorego rokować, wyteżali oddawna lekarze wszystkie siły swoje na wynalezienie środka, któryby tłumiąc chorobę doraźnie, odwracał grożące niebezpieczeństwo śmierci i niszczył zarazem skutecznie zarodek przyszłego złego.

Z pomiędzy wielu używanych w tym celu środków zajmuje upust krwi ogólny niewątpliwie pierwsze miejsce. Niedawno jeszcze temu, poczytywano w Anglii i Francyi upust za środek w zapaleniach serca niezawodny i zalecano go w każdym bezwzględnie przypadku. W przekonaniu, że on jedynie złamać może zapalenie, powtarzali go niektórzy francuzcy i angielscy lekarze w każdym danym przypadku dopóty, dopóki tylko zapalenie choćby najmniejszym zdradzało się znakiem. Jednakże później przekonano się, że zapalenie proste, niepowikłane inną śmiertelną chorobą, kończy się równie często lub nawet częściej pomyślnie bez upustu, niż po obfitych upuszczeniach krwi. Przekonano się, że w wielu przypadkach nie wywiera upust żadnego zgoła wpływu na przebieg i rozwój choroby, że w innych, zamiast spodziewanych korzyści, przynosi szkodę tylko wyraźną i staje się ostateczną śmierci przyczyną. I nie może być inaczej. Upust, zmieniający bezpośrednio i nagle ilość krwi krążącej w naczyniach i skład jej chemiczny, pośrednio zaś całą sprawę odżywiania, należący tem samem do rzędu środków gwałtownych, tem większych też wymaga ostrożności w zastosowaniu. Skuteczność bowiem każdego środka, stoi w prostym stosunku do gwałtowności i szybkości jego działania, zawisła przeto im silniejszym jest środek, tem więcej od mnóstwa pobocznych warunków które wpływ jego nie tylko ograniczyć, ale co gorsza, z pomyślnego na zgubny zamienić są w stanie. Ztądto sprowadza i upust w zapaleniach serca skutki najrozmaitsze, stosownie do towarzyszących okoliczności. Zdawałoby się prawie, że właśnie w tych cierpieniach nieda się wpływ upustu nigdy z należyłą pewnością przewidzieć i określić. Tak wszelako nie jest. Znamy już przecież, jeżeli nie wszystkie, to znaczną część przynajmniej warun-

ków, stanowiących o korzystnym lub szkodliwym działaniu upustu. Rzadko, i to tylko w przypadkach nagłego niebezpieczeństwa, przyjdzie nam chwycić się tego środka na chybi trafi, bez stanowczych wskazań, nie często też, stosując go, mylimy się w rachubie i dochodzimy do przypadków wprost założeniu naszemu przeciwnych.

Stosowność upustu w zapaleniach nie tylko serca ale każdego w ogóle organu, skuteczność jego natychmiastowa, zupełna i trwała, zależy nie tylko od budowy i istoty zajętego narzędzia, od rozległości sprawy i jej trwania, ale także od nateżenia i natury odczynu, od sił i wieku chorego, od wpływu jaki zapalenie na przyległe narzędzia i cały organizm wywarło a wreszcie i od istoty powikłań.

Wszystkie te okoliczności warunkujące i modyfikujące wpływ upustu w zapaleniach, rozebrać nam należy po szczególe oraz bliżej się nad nimi zastanowić.

Bez względu na budowę i własności zajętego narzędzia, zdaje się zapalenie samo przez się, *ipso facto* swego istnienia, domagać stanowczo upustu. Przechodząc myślą zmiany, jakie od samego zaraz początku zapalenia zachodzą w naczyniach włosowatych części chorobą dotkniętej, rozważywszy z drugiej strony wszystkie szczegóły działania upustu na krążenie i skład krwi, zdawałoby się, że środek ten koniecznie skuteczną, bo prawie mechaniczną i w każdym razie niezawodną powinien być pomocą. I rzeczywiście, w niektórych przypadkach okazuje on się niezmiernie skutecznym. Zastosowany zawczasu, w samych początkach zapalenia, może zastygłą w naczyniach włosowatych cyrkulacją ożywić na nowo i zalegającym tu gromadnie krążkom krwi nadać znowu ruch prawidłowy, który już utracić zaczęły. Ale stosowna ta dla upustu pora zdaje się trwać krótko tylko i mijać potem niepowrotnie. Po krótkim czasie zmienia się powinowactwo organiczne miąższu narzędzia do treści jego naczyń, coraz więcej krwi gromadzi się w naczyniach zajętej części i więźnie w nich, krążki krwi zlepiają się nabierając zarazem niezwykłych własności adhezywnych względem ścian naczyń, które rozszerza się bezwładnie i przepuszcza przez ściany ciała białe wraz z surowicą, występującą do tkanki otocznej pod postacią wysięku. Łatwo zrozumieć, że zmian tak głębokich niemoże już upust usunąć od razu, wstrzymuje wprawdzie niekiedy dalszy ich rozwój, lecz nie usuwa ich nigdy zupełnie. Potrzeba zazwyczaj dłuższego czasu i mnóstwa sprzyjających a po większej części nieznanych nam jeszcze okoliczności, aby rozdęte naczynko odzyskało napowrót przyrodzoną swą kurczliwość, aby zlepione krążki rozdzieliły się i znowu dawnym trybem w dalszą potoczyły drogę, aby jednym słowem, ruch cyrkulacyjny w zatkanych dotąd przewodach, z tą samą znowu co w stanie zdrowia odbywał się swobodą. Tym sposobem w zapaleniu samem, w zmianach stanowiących jego istotę a rozwijających się kolejno jedna z drugiej mieszczą się, obok wskazań dla upustu, zarazem najwyraźniejsze dlań przeciwwskazania. Miarkują się one trwaniem, a raczej okresem zapalenia. Na nieśćczęście niema znaków, któreby nas w zapaleniach narządzi wewnętrznych,

dla oka niedostępnych, zawiadamiały natychmiast o rozpoczynającym się przechodzeniu sprawy zapalnej z jednego okresu w drugi. Czas nie może tu służyć za miarę, bo zbyt wielkie zachodzą różnice w trwaniu pierwszego okresu, wysięk zaś zapalny, w początkach trudny do odkrycia, i zdradzający się dopiero większem nagromadzeniem swoim, podaje nam zwykle tylko spóźnioną w tej mierze wskazówkę. Z tych to zapewne i z wielu innych jeszcze powodów, o których później będzie mowa, nie wywiera upust, chociaż w początkach choroby zrobiony, tak często żadnego zgoła wpływu na miejscowe objawy zapalenia. To też nie robi się go nigdy skoro tylko pokażą się wyraźne znaki wysięku, świadczące o dokonaniem już przejściu sprawy zapalnej w okres drugi. W trzecim dopiero znowu, w okresie poczynającego się chłonięcia, może upust, pod pewnemi jednakże tylko warunkami, znowu okazać się pożytecznym przyspieszając wessanie cieczy wysiękowej.

Z pomiędzy powodów, niweczających zupełnie lub zmniejszających przynajmniej leczącą działalność upustu, powodów nad którymi później jeszcze szczegółowo zastanawiać się będę, wspomnieć tu muszę o jednym jeszcze, może najważniejszym, choć go nie uznają ci co w zmianach miejscowych upatrują zawsze istotę i całą treść choroby sądząc, że zmiany zapalne miejscowe są zawsze ogniskiem złego, z kąd cierpienie, najrozmaitszemi drogami, po całym rozchodzi się organizmie i do współdziału oddalone nawet pociąga narzędzia. I niewątpliwie w wielu przypadkach należy się zapaleniu takie miejscowej czysto sprawy znaczenie, choroba rozpoczęła się zmianą miejscową a wszystkie towarzyszące jej przypadłości ogólne, są jej dalszem dopiero następstwem. Ale obok takich zapaleń pierwotnych, zdarzają się tak w sercu jak i w każdym innem narzędziu, nader często zapalenia będące nie ogniskiem i pobudką, ale naodwrot, następstwem, a ściślej mówiąc, wyrazem choroby ogólnej, jednym z jej licznych, może nawet podrzędnych tylko objawów. W takim razie musi upust, jeżeli owej choroby ogólnej, owego powodu zmian miejscowych nie usunie, pozostać koniecznie bez wpływu wszelkiego na zjawiska miejscowe, posiadające tu tylko podrzędne objawu znaczenie. Tego rodzaju stosunek zmian miejscowych do choroby, występuje najwyraźniej w zapaleniach płuc, ale dostrzedz go można i w innych. ANDRAL powiada, że zdarzało mu się nieraz widzieć chorych z mocną gorączką zapalną, a przecież dopiero po upływie dwóch lub trzech dni, kiedy wszystkie niemal narzędzia przedstawiały już pokolei znaki podrażnienia zapalnego, wywiązywało się na dobre zapalenie płuc lub wątroby. Przekonany jestem, że każdy z lekarzy miał niejednokrotnie sposobność zrobienia podobnych spostrzeżeń i twierdzą, że serce zachowuje się w podobnych przypadkach zupełnie jak wątroba i płuca, t. j. że równie często jak te narzędzia staje się siedliskiem zapalenia, dla którego przez dni kilka w całym organizmie tak burzliwe odbywały się przygotowania. Przypadki gorączek reumatycznych i ostrego zapalenia stawów, chorób łączących się tak chętnie z zapaleniem wsierdzia (*endocardium*), przekonywają nas o tem dostatecznie. Śmiał-

bym nawet utrzymywać, że zapalenie serca (*endo- peri- i myocarditis*) stoi daleko częściej do choroby w stosunku objawu i następstwa, aniżeli by stanowić miało istotną treść jej i zasadę. Utrzymuję krótko mówiąc, że zapalenie serca jest częściej następstwem choroby ogólnej, aniżeli samo przez się chorobą.

Wprawdzie a priori twierdzić niepodobna, że upust w przypadkach zapalenia następczego, żadną już miarą pożytecznym być nie może. Niewąpliwym jego, choć późniejszy znacznie i w szczegółach swoich nie znany nam wpływ na sprawę odżywiania, dozwala owszem przypuszczać, że tą dalszą wprawdzie, lecz także do celu wiodącą drogą, mógłby on korzystnie oddziaływać na miejscowe zjawiska zapalenia, odbywające się przecież przeważnie w sferze odżywiania. W każdym jednak razie wpływ ten leczący upustu nie jest bynajmniej jeszcze dowiedzionym, a upust, w tym celu przedsięwzięty, nosi na sobie zawsze jeszcze wybitne piętno próby i hazardu. To też powoli odstąpiono zupełnie od zalecanej przez BOULLAUD'A metody upustów częstych, powtarzanych aż do ostatecznego przełamania choroby: *Saignées coup sur coup*. Przekonano się bowiem, że z powodu natury zapalenia, najczęściej wtórnej, wywiera upust rzadko tylko wpływ bezpośredni i pomyślny na miejscowe objawy i zaczęto od-
tąd, w stosowaniu tego wcale nie obojętnego środka, kierować się nie już samą obecnością zapalenia, ale wskazówkami, które czerpano z zachowywania się organizmu, z obecności natężenia gorączki, z natury zapalenia, z właściwości jego przyczyn i innych pobocznych okoliczności. Tak to, przestało być zapalenie serca bezwzględnie dla upustu wskazaniem. Zobaczymy teraz czy siedlisko zapalenia, t. j. ograniczenie do tej lub owej części serca, stanowić będzie jakiegokolwiek pod względem wskazań dla upustu różnice.

Serce składa się z trzech tkanin odrębnych: z osierdzia, *pericardium*, z wsierdzia, *endocardium* połączonej z błoną wewnętrzną żył i tętnic przyczepionych do serca, a nareszcie z mięsa, części anatomicznie i fizyologicznie najważniejszej. Zapalenie ogarnia albo osierdzie, *pericarditis*, albo wsierdzie, *endocarditis*, albo mięso sercowe, *myocarditis*; nie ogranicza się jednakże nigdy do jednej z tych części wyłącznie, ale udziela się chętnie i drugiej, najbliższej, tak że przy *endocarditis* zarówno jak i przy *pericarditis*, cierpi także i mięso surowe, lubo w niższym stopniu i tylko pokładami przylegającymi bezpośrednio do zajętej błony. Do *myocarditis* znowu dołącza się zawsze, mniej lub więcej gwałtowne zapalenie osierdzia albo wsierdzia. Niemasz, ściśle biorąc, nigdy przypadku czystej *endocarditis* lub czystej *pericarditis*. Przywykliśmy jednakże nazywać chorobę nazwiskiem części przeważnie zajętej, stanowiącej o różnicy w jej objawach, przebiegu i następstwach. Chociaż tedy, skutkiem anatomicznych i fizyologicznych właściwości swoich, zachowuje się każda z powyższych części serca odmiennie w zapaleniu, to jednak różnice te żadnych szczególnych wskazań terapeutycznych niepodają nam, bo w rzeczywistości nie występują nigdy na jaw dość wyraźnie. Zapalenie błony wewnętrznej, ustąpi, gdzie

nato natura sprawy pozwala i gdzie to wogóle możebnem, tak dobrze przed zrobionym w porę upustem, jak zapalenia osierdzia lub mięsa sercowego. Najczęściej wszelako okaże się środek ten, z przyczyn poprzednio już wyłuszczonej, zarówno bezskutecznym w zapaleniach wszystkich trzech tkanek bez różnicy.

Więcej daleko stanowi o potrzebie upustu, obszerność zajętej zapaleniem powierzchni i usadowienie się sprawy chorobowej w tem lub owem miejscu jednej z trzech tkanin sercowych.

Endocarditis ogranicza się zazwyczaj do lewej tylko komórki i ogarnia błonę jej albo całkowicie, albo też, co właśnie najczęściej się zdarza, tylko miejscami, mianowicie na zastawce dwudzielnej lub na ścianie komórki. Różnice te w usadowieniu się sprawy nie mogą być bez wpływu na znaczenie i niebezpieczeństwo cierpienia, stosujące się zawsze do fizjologicznej ważności organu. Zapalenie, pozbawiając błonę nie tylko gładkości, ale zarazem przyrodzonej giętkości i sprężystości, będzie koniecznie o wiele szkodliwszem w zastawce, której nienadwerżona w niczem prawidłowość niezbędną jest dla porządku krążenia, aniżeli gdziebądź indziej na ścianach komórki. Zastawka, straciwszy skutkiem zapalenia dzielność swą funkcjonalną, przestanie dopełniać należyty trybem przeznaczenia swego, stanie się niedomykalną, gdy tymczasem zapalenie na ścianach komórki, tworząc tam zgrubienia i szorstkości, nie wpłynie weale na porządek cyrkulacyi, zwiększy tylko tarcie krwi, a drobną tę przeszkodę pokona serce bez trudności zwiększoną dosadnością ruchów. To też zapalenie błony wewnętrznej na ścianach komórki, przechodzi zwykle niedostrzeżone, bez upustu, a mianowicie ślady jego przejścia, które potem całkiem niespodzianie znajdujemy u ludzi na zupełnie inną zmarłych chorobę, służą nam także za dowód, że zapalenie samo przez się, bez względu na jego siedlisko, niemoże służyć za konieczną do upustu wskazówkę. (d. c. n.)

STRESZCZENIA I WYCIĄGI.

9. Leczenie ropniaków opłucny (*empyema*) zapomocą przebicia klatki piersiowej (*thoracocentesis*) z jednoczesnem wdmuchiwaniem oczyszczonego powietrza. W przypadkach, w których aspirator, z powodu niedostatecznej *vis a tergo*, nie zdoła ropy wyciągnąć na zewnątrz, PARKER proponuje jednoczesne wdmuchiwanie powietrza do jamy wysiękowej, zapomocą następującego przyrządu: zwykła butelka Wulffa, o dwóch szyjkach, napełnia się 5°/_o roztworem karbolu, odpowiednio ogrzanym; przez korek jednej szyjki wchodzi pionowo zanurzona w roztworze rurka z lejkiem, wypełnionym watą karbolizowaną, druga zaś szyjka zapomocą rurki łączy się z przyrządem pompującym, złożonym z bańki kauczukowej i zbiornika powietrznego, na podobieństwo przyrządu rozpylającego. W dalszym ciągu idzie kaniulka cienka, zaostzona, opatrzona kranikiem. Pomiędzy kaniulką a zbiornikiem powietrznym, umieszcza się rurka w postaci litery T, opatrzona manometrem. Otóż kaniula aspiratora wbija się w dolną część jamy wysiękowej, zaś kaniula przyrządu wdmuchującego w górną. Gdy ropa na zewnątrz się nie wydobywa, wtedy wpuszcza się nieco powietrza, które przez lejek i roztwór kwasu karbolowego, przechodzi oczyszczone, zwil-

gocone i należycie ogrzane do jamy opłucny, wytwarzając w niej ciśnienie dodatnie, przyczem wysięk zostaje wypędzanym. Powietrze, pozostając w klatce piersiowej, przez swe ciśnienie na naczynia, ma zapobiegać ponownemu nagromadzeniu się płynu, ulegając zaś stopniowo wessaniu, wytwarza ciśnienie ujemne, dające możność płucy stopniowego rozszerzenia się. W pewnej liczbie przypadków, przyrząd miał wykazać swą pożyteczność.

(*Med. chir. Rundschau 1883—11*).

10. Zatory i porażenia przy przekłóvaniach (irrygacyach) jamy opłucnowej. (ESCHERICH, *Embolie u. Lähmung bei Pleurairrigation. Aerztl. Intell. bl. 83. 40*). Od czasu rozpowszechnienia się operacyjnego leczenia wysięków opłucnowych, zmniejszyła się znacznie liczba przypadków śmierci, spowodowanych przez ucisk mechaniczny, oraz wskutek długiego trwania wysięku, z drugiej jednak strony niepodobna zaprzeczyć, iż powiększyła się śmiertelność wskutek powstających w przebiegu choroby zatorów, oraz ciężkich przyпадłości nerwowych. Powikłania te zmuszeni jesteśmy uważać za następstwa wstrząsań mechanicznych opłucny przy leczeniu operacyjnem. Literatura niemiecka uwzględniła dotychczas prawie wyłącznie przypadki nagłej śmierci występujące pod postacią zalewu (apopleksyi); autor przeto przytacza przypadek wielolicznych zatorów mózgowych po ropnym wysięku opłucnowym (empyema), który przywodziemy w skróceniu: Chory 37-letni, kupiec, dostaje zapalenia płuc, do czego się przyłącza lewostronny otok (empyema), który się otwiera do oskrzela. Obfita ropiasta płwocina, staje się cuchnącą; gorączka, wyniszczenie; cięcie międzyżebrowe, irrygacya 3—4 razy dziennie zapomocą przyrządu lejkowego, bez jakowych przytem przypadłości, prócz silnego kaszlu. Chory ze znakomitem polepszeniem wychodzi ze szpitala, lecz we 2½ miesiące powraca z pogorszeniem, wskutek utworzenia się jamy ropnej, na wewnątrz od pierwszej; ropień ten otwiera się sam przez się na zewnątrz. Irrygacye systematyczne sprowadzają polepszenie, jama opłucnowa pomniejsza się, gdy nagle, po kilkuniedniowym bólu w czole, na ulicy następuje napad do apopleksyi podobny; zwężenie źrenic, zwolnienie tętna, gwałtowne bóle głowy, gorączka zwalnająca i śmierć po 5 dniach. Oględziny trupa wykazują: w zrazie potylicowym mózgu dość duży ropień, inne ropnie wielkości grochu w tylnej części lewej półkuli mózgu, oraz wielkości orzecha laskowego w półkuli mózdzku. W przypadku tym, jak i w innych opisywanych w literaturze przypadkach zatorów mózgu, w płucach i t. p. przyjąc musimy, iż nieodłączne przy przemywaniach wstrząśnienia opłucny, powodują odrywanie się zakrzepów naczyniowych. Trudniej jeszcze wyjaśnić różne objawy nerwowe podczas lub po przemywaniach opłucny. Przyпадłości te bywają następującego rodzaju: 1) Napady omdlenia, drgawki ogólne, lub częściowe (*epilepsie pleuritique*), 2) drgawki z następczym bezwładem, szczególnie w kończynie najsilniej uległej drgawkom, 3) rozwijające się stopniowo, mniej lub więcej prędko po przepłókiwaniach, bezwładny kończyny górnej, lub górnej i dolnej; niekiedy jednostronne z otokiem ropnym (empyema) zaburzenia naczynioruchowe i odżywcze (troficzne): *hémiplegie pleurétique*. Co do większości przypadków tych, mianowicie co do punktów 1) i 2) nie da się tutaj wykluczyć możliwość zatorów tętniczych w mózgu. Przypuszczenie odruchów jest bezpodstawnem. Co do 3), stopniowe powstawanie porażen, po tej samej stronie ciała co otok, obecność zmian troficznych, oraz jednakowość pojawów po każdym wypłókiwaniu, zdaniem autora wykluczają sprawę zatorową. Sądzi on iż wytłomaczyć powikłania te będą mogły dalsze spostrzeżenia, przypuszcza jednak, iż bezwładny te są pochodzenia rdzeniowego.

(*Medic. Chir. Rundschau 1883—11*). J. P-i.

11. **Kliniczne studia o przesiękowych sprawach w ustroju** Von RUBEKBERG I—o zawartości białka w płynie puchliny brzusznej. (*Deutsch. Arch. f. kl. Med.* XXXIV. Bd. I. H. S. 1—55). Chemiczny skład przesięków i znaczenie jego dla rozpoznania i rokowania dotąd mało są zbadane w pojedynczych przypadkach chorobnych. R. dokonał analizy oznaczenia białka w 121 przesiękach otrzewny i w 48 innych przesiękach podług SCHERRERA (p. gotowanie i dodanie kwasu octowego). Okazuje się z powyższej analizy, że ilość białka w przesiękach wskutek hydremii wynosi 0,21%; wskutek zastoju w żyłce wrotnej 0,97%, wskutek zastoju żylnego 1,67%; wskutek *peritonitis carcinomatosa* 3,51%; wskutek *peritonitis serosa* 3,71%. Zawartość białka w przesiękach zależy od okolicy naczyń włosowatych, tak np. przesięki tkanki łącznej podskórnej i mózgu są zawsze ubogie w białko, ale u teje samej osoby w teje okolicy różnią się między sobą jeżeli są badane w różnym czasie. Jaka więc jest tego przyczyna? otóż według R. najważniejszym czynnikiem dla zawartości białka w przesiękach jest sprawa zapalna, ale ważny wpływ ma także skład krwi i bogactwo teje w białko: Zawartość bowiem białka w surowicy krwi waha się w rozmaitych chorobnych processach w dosyć szerokich granicach np. przesięki przy rakowatych cierpieniach błon surowicznych daleko uboższe są w białko, niż przy zwykłych zapalnych sprawach tychże. Ilość białka w przesiękach zależy także według HOPPE i od dawności wysięku, szczególnie jeżeli przez to wzmaga się ciśnienie w jamie brzusznej. R. również potwierdził, że przesięk wytworzony zaraz po przekłóciu i wypuszczeniu dawniejszego przesięku jest daleko uboższy w białko i ilość ostatniego się zwiększa przytem, jak tylko się zwiększa ilość przesięku i ciśnienie w jamie brzusznej się wzmaga. W końcu sądzi Autor, że i boczne ciśnienie prawdopodobnie i szybkość krążenia w transdujących naczyniach ma istotny wpływ na ilość białka w przesięku, jednak o tem mamy jeszcze niedokładne pojęcie. Czynniki zatem wpływające na ilość białka w przesięku są wieloliczne i w rozmaity sposób wzajemnie się kombinują. Jeżeli zatem chcemy wyciągnąć pewne wnioski co do rozpoznania choroby z ilości białka w przesięku, to należy wszystkie okoliczności dobrze rozważyć, szczególnie zwrócić uwagę na obecność lub brak *cachexia* (cachexia), dawności przesięku i ciśnienie w jamie brzusznej, a wtedy możemy wnieść o rodzaju choroby, powodującej przesięk. W zwykłych przypadkach wystarcza oznaczenie ilości białka z ciężaru gatunkowego przesięku, a do tego może nam służyć zwykły urometr. Według REUSS'A stosunek ciężaru gatunkowego do zawartości białka bywa następujący: przy ciężarze gatunkowego białka jest 0,2%, przy 1009—0,6%; przy 1010—1,0%; przy 1011—1,3; przy 1015—2,8; przy 1018—4,0%; przy 1020—4,7%; przy 1024—6,2%; przy 1026—7,0%; przy 1027—7,7.

J. R.-i.

12. **Przypadek zapalenia opłucnej przeponowej** Dr. JACUBASCH. Pięciomiesięczne dziecko dotknięte było kilkoma ropniami na szyi, prawej ręce, a także guzem wielkości 5 marek na przedniej linii pachowej na wysokości 6—8 żebra. Guz zmieniał swą objętość i naprężenie podczas oddychania, przez nacisk znikał zupełnie i wtedy w ścianie klatki piersiowej czuć było brak wielkości 2 marek, brakowało kawałka przedniego końca 7 żebra i górnego brzegu 8 żebra; zdawał się ten brak być wrodzonym. Przy opukiwaniu guz dawał bębnekowy odgłos. W dwa dni potem dziecko umarło bez poprzedniego dokładnego rozpoznania guza. Sekeya wykazała: guz wspomniany zawierał 30 gm. żółtej ropy. Ropień był między zewnętrzną ścianą klatki piersiowej i muskulaturą (*serratus ant. major*), komunikował przez mały, 2 ctm. mający, otwór z jamą opłucnej. Wprowadzony palec wchodził do otorbionego, wielkości jaja kurzego, ropnia,

z dołu ograniczonego p. przeponę, z góry p. podstawę płuca, *resp.* p. zrosty listków opłucnej i z boku ścianą klatki piersiowej. Brak w żebrach był spowodowany przez próchnienie kości. W obrębie tego ropnia opłucna przeponowa i płucowa umiarkowanie, zaś żebrowa silnie zgrubiała. Tylne części podstawy płuca pokryta była serowatym wysiękiem. Za życia można było przypuścić przepuklinę płucną, tembardziej że brakowało przelewania, właściwego empyemie, a z sekcji wypadło, że miało się do czynienia z *pleuritis diaphragmatica*, co jest dosyć rzadkiem cierpieniem. (*B. kl. W. 41—83. J. R-i.*)

13. Leczenie chorób żołądka. (GLAX, *Beiträge zur Therap. der Magenkrankh. Sol. z Centraltl. f. Therap. 1883*). Z powodu pracy LEUBEGO o leczeniu chorób żołądka, autor podaje swoje w tym względzie uwagi. Zaznacza nader częstą u chorych tego rodzaju niewytrwałość i zmienność, tak iż nieraz peregrynują oni od lekarza do lekarza, od środka do środka aż wreszcie doznają pomocy u wód w Karlsbadzie lub innych. Leczenie jednak temiz wodami w domu zwykle daje mniej korzystne wyniki, z powodu mniej ścisłego pilnowania się diety, podczas gdy w zakładach kuracyjnych wiele oddziaływa przykład innych leczących się. Tymczasem leczenie dyetetyczne w chorobach tych ma znaczenie pierwszorzędne. Pod tym względem w cierpieniach cięższych (wrzód okrągły, rak), niemal też same zalecają się przepisy co w mniej ciężkich. Autor zwraca uwagę na to, iż chory na żołądek często właśnie nie znoszą tak zwanych pokarmów łatwo strawnych (mleko, jajka surowe lub gotowane na miękko), na co w danym razie należy mieć oko. Na śniadanie autor zaleca: herbatę lub mleko, sucharki angielskie Cakes, lub grzanki. Obiad: z początku silne buliony, skrobane surowe mięso lub lekko przysmarzony bifsztyk, roztwór mięsny LEUBE-ROSENTHALA, oraz nieco surowej szynki, Później mózdzek, cielęca główka i nóżki, kura z rosółu. Wieczorem, z początku wzbrania mięsa, zalecając zupy kleikowe, jajka, potrawy mleczne. Za napój woda, lecz w małych ilościach. Przy niezycie przewlekłym łżejszym, oraz w razie znacznego polepszenia, dozwala się pieczone kureczęta, pieczeń cielęcą, bifsztyk, rostbif, szczupak na wodzie, szynka gotowana, kuropatwa, sarna; nie należy też w tym razie wzbraniać szpinaku, w ogóle jarzyn i potraw mącznych. Wieczorem herbata, surowa szynka lub rostbif. G. sprzeciwia się stosowaniu w chorobach tych zasady małych i częstych dawek pożywienia, pomimo przytrafiającej się głodliwości chorych. Zaleca on podawać po-ilek tylko trzy razy dziennie, dla dania żołądkowi niezbędnego odpoczynku. Co do napojów wysokowych, (piwo, wino), to pomimo że opóźniają one sprawę trawienia, autor w niektórych przypadkach widział dobry skutek od wina (szczególniej w niezycie żołądka u pijaków). W przyp. rozstrzeni żołądka, dostarczać choremu jak najmniej płynów i unikać zbyt płynnych pokarmów (mleka, herbaty). Zwraca też uwagę autor na częsty u chorych na żołądek, nader szkodliwy zwyczaj zbyt pośpiesznego jedzenia. Stosowanie właściwych leków w chorobach żołądka ma daleko mniej znaczenia, aniżeli przepisy dyetetyczne. Główne znaczenie mają wody lecznicze, mianowicie lekkie glauberskie, jako to Karlsbad, Rohitsch i Franzensbad, lecz tylko w małych ilościach, ponieważ działają one przez to, iż powodują pogorszenie chwilowe niezytu przewlekłego, tak samo jak wkraplania lapisu leczą chroniczne zapalenie łącznicy, przeprowadzając je w ostre, łatwiej wyleczalne. Ciepłota wody winna być zbliżoną do ciepłoty ciała, dla niedrażnienia żołądka, szczególnie w obrotu wrzodu. W przypadkach rozstrzeni żołądka zaleca się możliwie gorące wody, ażeby pobudzać kurczenie mięśni gładkich. Dla podtrzymywania wypróżnień można dodawać sól spindłowską; przy zaparciu uporeczywem, wlewania do kiszki letniej wody. Zaleca się również mokre opaski na brzuch, a także natryski na

okolice żołądka, oraz faradyzacja i galwanizacja mięśni brzucha. Z leków właściwych, zaleca się najbardziej kwas solny i pepsyna. Jakkolwiek i inne mogą oddawać pewne usługi. Leczenie mechaniczne, niezbyt przewlekłego nie jest na miejscu, wobec wrzodu jest nawet niebezpieczne. Tylko w razie rozstrzeni żołądka, wprowadzenie zgłębnika każdego rana jest bardzo korzystne. Ostrzegą prztem autor przed dozwalaniem choremu wprowadzania sobie zgłębnika bez nadzoru lekarskiego, ponieważ chorzy stosując go zbyt często i przy lada dolegliwości, nieraz podkopują przez to swoje odżywianie.

(*Medic. chir. Rundschau 1883—11*). J. P-i.

14. **Tężec urazowy, leczony pomyślnie zapomocą wstrzykiwań podskórnych kurary** przez d-ra GONTERMANA. Chłopczyk 4½ lat mający, dobrze odżywiany, spadłszy z drabiny, skaleczył się w potylicę; na ranę przyłożono liście bylicy. Nazajutrz chłopak był wesół; przez dwa tygodnie cieszył się jak najlepszym stanem zdrowia. 6 Września, budzi się z bólem i sztywnością w karku, trudnością polykania i pragnieniem, krok jego chwiejny, następnej nocy sen przerywany przez drgania, następnego zaś dnia wszystkie objawy wzmagają się coraz więcej. Tegoż dnia (7 Września) wieczorem, autor przywołany znalazł stan następujący: szczęki niedomknięte, sztywne, z ust wypływa obficie ślina, kark sztywny, głowa w tył przykuczona, mięśnie mostko-obojezyko-sutkowe wyprężone; za dotknięciem języka trzonkiem łyżki, szczęki się zacinają; kończyny górne i dolne wyprężone, nie dają się zgiąć w stawach, usiłowanie zgięcia wywołuje jeszcze silniejszy skurcz, brzuch płaski, twardy jak deska, ciepłota 39,5°, tętno 110, źrenice na światło wrażliwe. Sensorium nienaruszone. Stolec zaparty, mocz oddawany do łóżka. Płyny, chory częściowo przelyka chociaż z wielkim mozolem częścią wydmuchuje na zewnątrz. Na potylicy rana dość duża, nieczysta, miejscami dochodzi do kości, jej wydzielina ropiasta i cuchnąca; otoczenie rany obrzmiałe i bardzo bolesne, podobnie gruczolę karkowe obrzmiałe i bolesne. Po ukończeniu badania, tężec wolniej cokolwiek, lecz za włożeniem chorego napowrót do łóżka, powraca raptownie. W czasie od napadów wolnym, powstaje przykuczenie głowy ku tyłowi nieruchomość niedomkniętych szczęk. G. zarządził odpowiednie leczenie miejscowe rany, przeciw pleśniawkom, w ustach się wytwarzającym, zalecił wlewania roztworu bromku i przepisał chlorał (1 skr.), którego tylko część chorey przelknął. W ciągu dni następnych, stan się pogarsza coraz więcej lada dotknięcie chorego wywołuje gwałtowne ataki tężcowe, oddech bardzo utrudniony, zadawany chlorał nie okazuje skutku. W tak rozpaczliwym położeniu G. decyduje się na zastrzykiwania kurary; wypróbowałszy pierwiej preparat na zwierzętach. 12 Sierpnia wykonał pierwsze zastrzyknięcie roztworu 2%-owego w ilości 0,25 (czyli ½ gr. kurary), poczem nastąpił gwałtowny i groźny atak tężca tyło-wyprostnego, przy silnem zaburzeniu oddychania i sinicy; po 2—3 minutach zwolnienie tężca, sztywność jednak nie zmniejszona. Wieczorem tegoż dnia zastrzyknięcie 0,35 (¾ gr.) roztworu; następuje atak tężca równie gwałtowny, wszelako noc następną chorey przepędza spokojniej. Dnia 13 zrana iniekcya 0,50 roztworem (gr. 1 kurary) atak tężca, później jednak większa ruchliwość karku i kończyn; cały dzień upływa spokojniej, wieczorem wszelki ślad działania kurary zniknął; wstrzyknięcie 0,50 roztworu. Opisthotonus. Noc znośna, ataki bywają jeszcze gwałtowne lecz rzadsze. D. 14 zrana 5-te wstrzyknięcie 0,75 roztworu (gr. 1½), atak następczy słabszy, poczem zwolnienie mięśni bardzo widoczne. Następných dni powtarza się iniekcya od 0,5—0,75 grm. roztworu, polepszenie coraz widoczniej, stan rany na głowie również polepsza się znacznie, przelykanie łatwiejsze, wszelako w kilka godzin po zastrzyknięciu pewna sztywność w karku

powraca. W końcu Września wszelkie leczenie ustaje, rana opatruje się jeszcze oliwą karbolową, dyeta posilna. W początkach Października, chłopczyk uznanym został za zupełnie zdrowego. Nie przypisując w przypadku tym wyleczenia wyłącznie tylko kurarzy, autor słusznie bardzo zaznacza, iż środek ten podczas najcięższych dni choroby, conajmniej utrzymywał chorego przy życiu, dając tem możność i czas do wyrównania choroby. Wszystkich zastrzyknień było 9, żadne nie wywołało miejscowego zapalenia. Używane przez autora dawki, były bardzo wysokie, można powiedzieć niebezpieczne. W załączeniu przytacza autor historię choroby, zakomunikowaną mu przez d-ra de GROUSILLIERS, dotyczącą człowieka dorosłego, dotkniętego urazowym tęzczem, i leczonego również wstrzykwaniami kurary, który to przypadek zakończył się śmiercią. Autor sądzi iż ujemny skutek kurary, przypisać tutaj należy zbyt niskim dawkom, oraz niemożności konsekwentnego ich stosowania.

(Berl. kl. Woch. 44—83). J. P-i.

Wystawa higieniczna w Berlinie.

Napisał St. Markiewicz.

V.

Ostatnią w dziale pierwszym grupę, szóstą z kolei, poświęcono gimnastyce, a mianowicie okazom dotyczącym budowy i urządzenia tak zwanego „boiska” gimnastycznego („Turnhalle”) i urządzenia placów pod gołym niebem, przeznaczonych do odbywania ćwiczeń gimnastycznych; dalej okazom narzędzi przy nauce gimnastyki używanych i wreszcie dzieciom, tablicom i t. p. poświęconym nauce gimnastyki. Grupa to zatem niesłychanej wagi w higienie wieku dziecięcego i młodocianego. Szczególniej w Niemczech, z nieustającą wytrwałością, rząd i lud popiera gimnastykę. Zwiedzałem i podziwiałem boiska gimnastyczne w nowej wyższej szkole dla dziewcząt w Gdańsku, w kilku gimnazyjach berlińskich, w szkołach frankfureckich, a nadewszystko boisko gimnastyczne seminaryum nauczycielskiego w Berlinie, gdzie się ćwiczą i składają próbny egzamin kandydaci na nauczycieli elementarnych w całym Prusach. Wszędzie te boiska stanowią ogromne sale dwu- lub półtorapiętrowe, z wentylacją za pomocą żaluzji szklanych lub tak zwanych oberlichtów, z podłogą ściśłą, gładką, olejem zapuszczaną dla zmniejszenia kurzu, z grubymi matami kokosowymi, w miejsce używanych u nas sienników do skoków i t. p., co także znakomicie kurzwę zmniejsza, wreszcie z narzędziami tak umocowanymi do żelaznych belek sufitu *resp.* do podłogi, że w jednej chwili wszystkie narzędzia do ścian sali zsunięte być mogą i sala opróżniona zostaje. Na wystawie tymczasem grupa 6-ta nie była wcale bogatą w okazy. Pierwszeństwo bezwzględne należy się przyznać firmie Bucziłowskyego Adolfa, fabrykanta przyrządów gimnastycznych w Berlinie, który wystawił model wzorowego boiska gimnastycznego, tak w sali jak i na placu pod gołym niebem. Dodać tu muszę, że każdy zakład szkolny w miastach niemieckich ma swój własny plac w samym mieście lub w najbliższej podmiejskiej okolicy położony, gdzie się młodzież na ćwiczenia stale zbiera. Wracając do p. B., z którego najnowszem, prawdziwie wzorowem urządzeniem spotkałem się jeszcze przed wystawą we wspomnianej wyższej szkole dla dziewcząt w Gdańsku, to jest on uznaną powagą w rzeczach sal i urządzeń gimnastycznych. Inne przedmioty grupy szóstej pominąć mogę.

Przeszedłem w powyższem pierwszy dział higienicznej wystawy. Wchodzimy obecnie do działu drugiego, który obejmuje sześć grup, mianowicie grupę 7 i następne do 12-jej włącznie. Grupa siódma zawiera okazy dotyczące ubrania i czystości skóry, modele i plany zakładów kąpielowych i pralni. Wystawców tu wielu, może zawieliu. Bez szkody dla rzeczy i rzetelności sprawozdawczej pominię naturalnie wiele firm wyrobów pończoszniczych, krawieckich, fryzjerskich, perfumerskich, których okazy pośredni jedynie mają z higieną ubrania i czystości skóry. W każdym jednak razie, dla profana cała ta grupa zawierała dużo bardzo nauczającego, pobudzającego do myślenia i krytycznej oceny zwykłego trybu życia.

Najciekawszą część wystawionych w tej grupie okazów stanowiły przedmioty odnoszące się do higieny obuwia i, że tak powiem, patologii stopy. Dowódca batalionu w 106 pułku piechoty saskiej, Brandt von Lindau wystawił 113 prawideł metalowych, zrobionych według dokładnego pomiaru stopy u 3163 żołnierzy niemieckich, u 1372 chłopców do szkół uczęszczających i 1385 dziewcząt i kobiet. Na każdym prawidle znajdują się dwie cyfry, z których pierwsza odpowiada dokładnie długości a druga szerokości bosej stopy, osobnika stojącego (uciśkającego swe stopy całym ciężarem ciała), dla którego obuwie według tego prawidła winno być zrobione. Takie prawidła metalowe wyrabia fabryka Mansfelda w Roudnitz pod Lipskiem, a drewniane fabryka Behrens w Ellrich w Harzu. Bardzo racjonalnego kształtu okazy obuwia widziałem wystawione przez Dähntjera i Essera z Berlina, E. Richtera z Drezna i kilku innych. Tu także odnoszą się zbiory odlewów gipsowych ze stóp niekształconych, wskutek noszenia wadliwego obuwia (Essera, Związku przemysłowego w Wiesbaden, Drugiego pułku hanzeatyckiego i. i.). Ciekawym i praktycznym mi się wydał sposób, zdemonstrowany przez Frohn-Brincka z Berlina, w celu przygotowywania dobrych prawideł dla każdej stopy. Sposób ten, świeżo patentowany w Niemczech, polega na zrobieniu odlewu gipsowego, co się przy pomocy podstawki wchodzącej pod piętę i końce palców daje wykonywać na prędcie. Odlew gipsowy służy do przygotowania trwałego prawidła żelaznego lub drewnianego. Nicoczenie to dla zdrowych ale jeszcze większej wagi dla tych, którzy już mają stopy okaleczone. Podobne przyrządy do brania miary na obuwie, według przyrodzonych kształtów stopy, wystawione były także przez Pestela z Glauchau i przez Schafhirtza z Zeitz.

Do tej samej kategorii okazów zaliczyć wypada podeszwy zrobione z miękkich odpadków gąbki, nasycone kwasem salicylowym i jakąś wonną materią; podeszwy te stanowią środek odwanający, a zarazem leczący dla osób cierpiących na chorobliwe pocenie się nóg, a w porze letniej i dla osób zdrowych.

Różne okazy obuwia sznurowanego, dziś bardzo w Niemczech upowszechnione w wojsku, u leśników, rolników i t. p., wystawił Kuhn z Kreuznach. Wzory ztamtąd bardzo by się u nas przydać mogły. Obuwie w licznych okazach dla żołnierzy, według pierwotnych zasad profesora Meyera z Zurichu (klasyczne dzieło zurichskiego anatoma wyszło jak wiadomo w 1858 r. p. t. „Die richtige Gestalt der Schuhe”) wystawione było przez zwierzchność 90-go pułku strzelców z Rostocku. A i sam profesor Meyer za pośrednictwem majstra szewskiego Köhlera z Frankfurtu nad Menem wystawił okazy obuwia swego pomysłu.

Dobre, ciepłe obuwie dla służby pociągowej dróg żelaznych znalazłem w wystawie Noacka i Leo z Berlina. Specyalne obuwie dla osób

z nieprawidłowemi stopami, np. dla płaskonogów, sposób brania miary w tych przypadkach, modele podobnych stóp i prawidła do tego rodzaju obuwia wystawione były w bardzo ciekawej dla ortopedysty wystawie Tippmanna szewca z Bayreuth. Wreszcie wymienić tu wypada atlas i dwutomowe dzieło w przedmiocie zboczeń w budowie nóg i w kwestyi racjonalnego obuwia w ogólności. Autor dr. Vötsch z Nürtingen w wirttemberskiem znany jest w tym dziale literatury lekarskiej; dzieło wzmiankowane wyszło w 1883 r. p. t. „Fussleiden u. rationelle Fussbekleidung”. Do wyjątkowego ożywienia działalności tak literackiej jak i rękodzielniczej na polu higieny stopy, przyczynia się w Niemczech szczególna troskliwość zwierzchności wojskowej o zapewnienie żołnierzom jaknajwygodniejszego obuwia. W armii też niemieckiej kwestya racjonalnego obuwia wyszła już z fazy teoretycznych wywodów i weszła najzupełniej w fazę wykonawstwa, z czego niezawodnie i żołnierze innych armij europejskich skorzystają.

Drugi podział siódmej grupy zawiera okazy odnoszące się do kąpieli i w ogóle do czystości skóry. Na tem polu, o ile mi się zdaje, w Niemczech—z wyjątkiem kilku miast, jak Hamburg, Barmen—zrobiono niewiele, a przynajmniej nie tyle, ile by tego wymagała sanitarne w sferach niezamężnej ludności zrobić nakazywały. Teraz jednak kwestya praktycznych a tanich kąpieli i łaźni tak dla robotników i rzemieślników, jak i dla żołnierzy w koszarach i uczniów w szkołach, stanęła na porządku dziennym i jeżeli się nie mylę, to Niemcy w tej mierze wkrótce dogonią Anglików a prześcigną Francuzów. Duże zakłady kąpielowe publiczne, z obszernemi zbiornikami tak zimnej jak i ogrzanej wody, umożliwiająca o każdej porze roku nie tylko kąpiel w celu oczyszczenia skóry, ale i w celu nauki pływania, urządzone są obecnie w bardzo wielu miastach niemieckich. Podobny zakład barmieński dał na wystawę bardzo pouczające rysunki i opisy drukowane; — rysunki miejskiej kąpieli w Chemnitz wystawił Kunze,—widok zakładu „Römisches-Bad” we Wiedniu wystawił kierownik jego dr. Heinrich, model z drzewa pralni i kąpieli publicznej w Altonie wystawił Byörnsen, a wreszcie istniejące w Bremie Towarzystwo kąpieli publicznych wystawiło plan tamtejszego zakładu. Mnóstwo znalazłem na wystawie wanienn pokojowych, po większej części przenośnych albo raczej przesuwanych na kółkach i połączonych z piecykiem i tuszą. Z wielu bardzo tego rodzaju okazów najpraktyczniejszą mi się wydała wanna z piecykiem Brandera z Hamburga. W ciągu minut 20, według zapewnień prospektu, przyrządzoną być może za pomocą tej wanny ciepła kąpiel. Doskonale tusze pokojowe w najrozmaitszych odmianach w cenie od 60 do 120 marek, wystawiła firma Dohse z Berlina. Niewszędzie jednak dać można uboższej klasie kąpiele tak idealnie urządzone jakimi są nowoczesne zakłady tego rodzaju w wielkich miastach. Chcąc aby każdy robotnik chociażby i kilka razy w miesiąc mógł doskonale ciało swe oczyścić, chcąc aby każda fabryka, z nieco większą liczbą pracowników, kąpieli im stale dostarczała, wypada się wyrzec obszernych budowl, basenów z wodą zimną i ciepłą, a braki te zastąpić wyrafinowaną schludnością i praktycznem urządzeniem na małej przestrzeni. Niesłychanie ciekawy okaz higienicznego postępu w tym kierunku wystawił dr. Lessar docent dermatologii w uniwersytecie berlińskim, przy pomocy kilkunastu fabrykantów. Jest to tak zwana kąpiel ludowa („Volksbad”), pomieszczona jako osobny budynek na placu wystawy i ciągle czynna. Kąpiel ta, przeznaczona w połowie dla mężczyzn, a w drugiej połowie dla kobiet, stanowi budynek cały z blachy falistej zrobiony.

Po każdej stronie ciągnie się przysięcni korytarzyk i 5 po sobie

idących kabin, z których każda od korytarza zasłonięta zsuwaną franką z glansowanego, nieprzepuszczalnego, miękkiego płótna. W każdej kabini z takiegoż płótna jest zrobiona w jednym kącie zasłona zsuwana, do zakrycia ubrania osoby kąpiącej się, dla zapobieżenia opryskaniu, gdyż kąpiel polega na ciepłej tuszy. Nadto w kabynie prócz dwóch otworów (z boku i z góry), któremi spada ciepły deszcz na kąpiącego się, znajdujemy umywalnię i... klozet, co jest zdaniem mojem pomysłem wyborynym. Woda ściekająca odpływa przez kratki podłogi do kanału odprowadzającego. Kąpiący się za 10 fenigów (za 5 kopiejek, licząc 1 markę = 50 kopiejkom) dostaje kąpiel, kawałek mydła i ręcznik. Cały budynek wraz z urządzeniem był do sprzedania za 6000 marek! A więc za 3000 rubli można zbudować i urządzić zakład kąpielowy, który przy fabryce (gdzie ginie mnóstwo ciepła w postaci tak zwanej vapeur de retour) pozwala w ciągu 12 godzin na dobę, dostarczyć kąpiel 50 osobom. Gdyby jednak tylko 30 osób codziennie płatną po 5 kopiejek kąpiel brało, to i tak w ciągu 300 dni dochód brutto wynosił by 450 rs., co by i na skromny procent od wyłożonego kapitału i na opłatę służby wystarczało. W Berlinie obecnie bardzo żywo się zajmują urządzeniem znacznej liczby takich kąpeli ludowych, bez wanien i bez basenów. Dowodem usiłowań na polu higieny skóry i upowszechnienia kąpeli wśród ludu, jest wystawiona przez proboszcza Lechlera z wirttembergskiego tusza pokojowa, bardzo prostej budowy, kosztująca tylko 6 marek. Jeżeli się nie mylę, to w kwestyi konkursowej dotąd nierozwiązanej, co do najlepszej formy kąpeli dla naszego ludu wiejskiego (konkurs Gazety Świątecznej), odpowiedź najwłaściwsza znalazłaby się w jakiejś odmianie ciepłej tuszy.

Podwójnie ciekawym wydał mi się okaz, wystawiony przez Ludwikę . . . panującą wielką księżną badencką. Były to dwa, bardzo proste, ale dobrej budowy i wybornie zaopatrzone stoliki, tak zwane nocne, przeznaczone dla szpitali.

Niezawodnie jednak najciekawszym okazem z całej grupy siódmej, jest przenośny przyrząd dezynfekcyjny (izba dezynfekcyjna), wystawiony przez fabrykę Schimmel et comp. w Chemnitz, której cena loco w Warszawie, według ustnych informacyi zebranych przeze mnie od przedstawiciela rzeczony firm, wyniosłaby niewięcej niż 3000 marek czyli 1500 rs. Z rozmaitych przyrządów dezynfekcyjnych, które w rysunku, w naturze lub w modelu wystawione widziałem, ten najbardziej, zdaniem mojem, odpowiada wymaganiom praktycznym i najlepiej się godzi z wymaganiami wskazanemi na drodze ścisłych doświadczeń Kocha i innych. Jest to mianowicie ten sam przyrząd, do którego pomysł był dany przez Merkego, dyrektora zarządzającego w lazarecie barakowym berlińskim. Zasada przyrządu (działanie na przemian gorącej pary wodnej i suchego gorącego powietrza), opisaną już była przezemnie, w krótkim sprawozdaniu z prób dokonywanych przed rokiem przeszło w Gesundheitsamcie niemieckim (patrz Medycyna Nr. 4. 1883. kron. sanitarna 4). Cały aparat ma 5,20 metrów długości, 1,42 m. szerokości a 2,12 m. wysokości. Naturalnie nie licząc w to kotła wytwarzającego parę, czego zresztą się przy urządzaniu aparatów dezynfekcyjnych nieprzewiduje, a raczej umieszcza się takowy w bliskości zakładów fabrycznych lub innych zużywających dużo pary wodnej. Dodać też trzeba, że niema już dziś prawie zagranicą szpitala, któryby nie posiadał maszyny parowej, z jednym lub dwoma kotłami. W bardzo ciekawej broszurze wydanej przez wzmiankowaną firmę (drukowana u L. Schumachera w Berlinie), interesujący się tą kwestyą znajdą dokładne rysunki, opis i przepis co do sposobu użycia przyrządu o którym tu mo-

wa. W teje broszurce mieści się także opis bardzo dobrze pomyślanych pralni parowych i należących do tychże suszarni białizny. Na dobrą sprawę, izba dezynfekcyjna publiczna, powinna być ściśle związana z pralnią i suszarnią. Parowe pralnie i suszarnie są też w niemieckich nowszych szpitalach w powszechnem użyciu. Najlepiej urządzone mi się te części gospodarstwa szpitalnego w zwiedzanym przeze mnie nowym szpitalu w Erfurcie, który uwadze kolegów szpitalnych jak najmocniej polecam.

Przystępuję teraz do grupy ósmej, poświęconej przedmiotom z zakresu zakładów dobroczynnych i w ogóle z zakresu opieki nad ubogimi. W grupie tej, powszechny interes słusznie budziły modele berlińskiego przytułku „für Obdachlose” i opisy działalności stowarzyszenia kierującego rzeczonymi przytułkami, których jest obecnie dwa w Berlinie, jeden dla mężczyzn drugi dla kobiet. Są to przytułki noclegowe, otwierane w lecie o 7-ej, a w zimie o 6-ej wieczorem. Przytułek dla mężczyzn jest zawsze przepelniony. Mężczyźni i kobiety do przytułków przybywający i przyjmowani bez żadnego ograniczenia i bez żadnej legitymacji, gromadzą się najpierw na podwórzu pokrytem dachem szklannym. Ztąd wprost wejść musi każdy do umywalni, a jeżeli zechce do kąpeli. Umyci i oczyszczeni przechodzą do osobnej sali, gdzie każdy dostaje porcję ciepłej strawy, zwykle złożonej z krupniku (bez mięsa) i z kawałka chleba, poczem przez dozorców miejscowych zostają według wieku rozdzielani po sypialniach zupełnie przez noc całą widnych i w zimie dostatecznie opalanych. Tu znajdują wszystkie co może być potrzebne do wyreparowania i odświeżenia ubrania i obuwia, a nadto pisma i wykazy, obejmujące wskazówki i informacye, za pomocą których nazajutrz znaleźć by mogli robotę i zarobek. Na każdym piętrze są klozety, w sypialniach zaś krany wodociągowe, dostarczające dobrej wody do picia. Każdy przytułek ma swoją apteczkę i lekarza na zawołanie. Do godziny 10-ej wieczorem, gościom przytułków dozwoloną jest przyzwolita rozmowa. Łóżka są wyłącznie żelazne, z drucianemi materacami, na których kładzione są dwie dery. Ściany i sufity wszędzie olejno pomalowane, dezynfekcyja, tak sał jak i klozetów, dokonywa się codziennie, za pomocą ztężonego roztworu kwasu karbolowego. Wentylacya sztuczna. W każdej sypialni sypia jeden dozorca, respective dozorczytni. W lecie o 5-ej, w zimie o szóstej goście przytułku wstawac muszą, poczem się myją, dostają kawy z chlebem i wychodzą z przytułku. Po opróżnieniu przytułku, odbywa się codziennie oczyszczenie całego zakładu, a okna pozostają otwarte do wieczora. Przy izbie kąpielowej urządzony jest tak zwany piec dezynfekcyjny, w którym ubranie gości podczas ich pobytu w kąpeli zostaje oczyszczone z robactwa. Ogrzewanie całego zakładu jest centralne (ciepłem powietrzem). Obok kąpeli jest i pokoik dla chorych, którzy jednak, w razie danym, nazajutrz odsyłani bywają do szpitala. Służba przytułku męskiego składa się z 6 osób, a żeńskiego z 3 osób. Opis powyższy nie wymaga komentarzy. Przytułki noclegowe w większych miastach są instytucjami koniecznymi i prawdziwie ocalającymi tak materialnie jak i moralnie, a przytem dają pomoc bardzo znacznej liczbie potrzebujących, w sposób niestęchanie prosty i tani, niewymagający ani skomplikowanej służby nadzorczej, ani coraz to innych potraw i t. p.

Drugim bardzo nauczającym okazem teje grupy, było w naturze i na rysunkach przedstawione urządzenie ochronki dla zupełnie małych dzieci (do 2 lat włącznie), istniejącej przy fabryce tkackiej w Linden w Hanowerskiem, gdzie oczywiście podczas godzin roboczych znajdują schronienie dzieci matek w fabryce pracujących. Dla umożliwienia jednej do-

zorczyni czuwania nad kilkudziesięciu małeńkimi dziećmi, jest zrobiona zagroda, złożona z trzech barjerek współśrodkowych. W samym środku koła na niskim stołku siedzi dozorczyńni; pomiędzy barjerką otaczającą to środkowe koło a drugą, od pierwszej zaledwie na 1½ stopy odległą, mieszczą się dzieci najmniejsze, pomiędzy drugą a baryerką obwodową, w odstępie nieco szerszym od pierwszego, chodzą i bawią się dzieci starsze. Wiele ciekawych szczegółów, dotyczących tej ochrony, pominąć tu muszę i opuścić grupę ósmą niesłuchanie co do ilości okazów ubogą.

Nad grupą dziewiątą (zakłady karne i poprawcze) wcale się zastanawiać niebędę, jako nad obejmującą okazy zbyt specjalnego dla nas działu higieny więzień. Zresztą mamy tu tylko dwóch wystawców.

Za to suto się przedstawia grupa dziesiąta (mieszkanie), w której znalazło pomieszczenie, niezupełnie właściwe, wiele bardzo różnorodnych przedmiotów. Należało by mi tutaj podać opis budynku i urządzenia wewnętrznego domu jakoby „wzorowego” wystawionego zbiorowo przez kilkudziesięciu przemysłowców. Uczyniłbym to chętnie, gdybym istotnie urządzenie owego domu uznać mógł jako „wzorowe” pod względem higienicznym. Tymczasem ów dom wzorowy, był wzorowym może pod względem estetyki, pod względem wytwornego gustu, był modnym przez nagromadzenie najrozmaitszych drobiazgów w stylu starogermańskim, ale nie był ani takim, jakim bywa przeciętnie nowoczesny dom średniej klasy w Niemczech, ani takim, jakim, ze względu na higienę, dom średnich i niezamożnych dzielnic miejskich dziś być powinien. A szkoda! byłby to z pewnością najbardziej nauczający okaz wystawy, gdyby wystawcy zrozumieli, że pod względem higieny, interesującym może być jedynie takie mieszkanie, którego lokatorowie o urządzeniu i urządzaniu myśleć niemogą, a nie takie, którego próżnujący właściciel przystrajaniem się bawi.

Z pomiędzy urządzeń i statków w higienie mieszkania ważnych, zwróciły moją uwagę bardzo dobre i tanie lodownie pokojowe Schneidera z Berlina (36 do 150 marek), doskonałe łóżka żelazne z drucianymi materacami Schulza z Berlina, przyrząd do otwierania i zamykania drzwi z odległości kilku łokci (przez chorego leżącego w łóżku), wystawiony przez Toepfera z Berlina, łóżko składane z przyrządem do brania kąpieeli parowych w łóżku Steina z Berlina. Dużo by się dało wymienić dobrych i ciekawych okazów, dotyczących urządzenia kuchni. Szczególniej interesującemi, i pod względem czysto higienicznym, wydały mi się świeżo wynalezione naczynia kuchenne, garnki z tak zwanej „Hart-Porzellan”, fabryki Schumanna z Berlina, w których tak jak w glinianych lub żelaznych a naturalnie daleko czystiej gotować można. Tu także wymieniam maszyny do gotowania na gazie i na spirytusie, bardzo dobrej konstrukcyi Gerlacha z Berlina i najrozmaitszej budowy kuchnie angielskie o ścianach już to porcelanowych, już też marmurowych. Na tem polu, tak w Niemczech jak i gdzieindziej zagranicą, postęp jest ogromny i, ku zazdrości mojej, widoczny nawet w domach średniej klasy, że już nie wspomnę o szpitalach i innych zakładach publicznych.

Bardzo ciekawie rozglądałem się w rozmaitych urządzeniach służących do zasłaniania okien i w ogóle do łatwego modyfikowania naturalnej wentylacyi. Wybornemi mi się w tej mierze wydały tak zwane żaluzje wentylacyjne Lanzkego z Berlina, które będąc zapuszczonemi stanowią ścisłą, grubą okiennicę, a unoszone tworzyć mogą doskonałą markizę, przyczem pozwalają na wpuszczanie powietrza i światła w najrozmaitszym stopniu. Innego rodzaju zastosowanie mają znowu żaluzje szklane, zastępujące faktycznie okno, czy jedną jego szybę. Przyjdzie wkrótce czas, że nasze niefortunne, nisko umieszczone lufciki i kłopotliwe bo ciężkie,

z powodu ram, oberlichty, zastąpione będą żaluzjami szklannymi, w dwóch górnych szybach okna. Tam szczególnie, gdzie okna niepowinny lub nie mogą być otwierane na oścież, żaluzje te wielkie usługi oddają. Widziałem je zastosowane już po wystawie, w wielu szkołach i boiskach gimnastycznych.'

Tyle o okazach grupy dziesiątej, któraby sama przez się nader ciekawą wystawę utworzyć mogła. U nas, wystawa higieny mieszkań, urządzona przez przemysłowców obeznanych z postępem na tem polu, przy udziale lekarzy, mogłaby się stać początkiem reformy bardzo pożądanej.

W grupie jedenastej (gmachy publiczne) niezatrzymuję się wcale; okazów tu zresztą zaledwie kilka i to same tylko modele i rysunki.

Grupa dwunasta, kończąca dział drugi, obejmuje przedmioty dotyczące szpitali i zakładów opieki nad chorem niemowlętami. Grupa to bardzo ciekawa i licznie reprezentowana; ale tak raporta roczne ze szpitali i przytułków jak i rysunki i opisy samych zakładów, niedają się w tak krótkim, jak niniejsze, sprawozdaniu spożytkować. Wymieniam na wstępie model wewnętrznego urządzenia jednego z dwóch w Berlinie istniejących żłobków. Ze sprawozdania rocznego tych zakładów, okazuje się, że znalazło w nich w 1882 roku schronienie około 12000 małych dzieci! Model wspomniany świadczy o wielkiej prostocie urządzenia ale i o wielkiej przezorności kierowników. Zarządy różnych szpitali niemieckich (Charité i Bethanien w Berlinie, ogólny szpital w Hamburgu, szpital dziecienny w Dreźnie, dom ubogich w Frankenthal w Bawarii) wystawiły opisy i modele to pojedynczych namiotów lub całych pawiljonów szpitalnych, już też jakichś szczegółów urządzenia szpitalnego. Z wystawców prywatnych zasługuje mojem zdaniem na wzmiankę bardzo pochlebną fabryka Hase-lau w Berlinie, której specjalnością są wszelkie statki i efekta szpitalne. Fabryka ta, miała swój osobny kompletny pawiljon lazaretowy z dwoma łózkami. W pawiljonie tym, zaciekawilo mnie doskonałe urządzenie do podnoszenia rolet przy oknach. Roleta nie z góry na dół ale z dołu do góry się podnosi: w izbie jest widno a od rążącego światła oko jest zabezpieczone. Urządzenie bardzo ważne w szkołach, a nie łatwe do zaprowadzenia, bez odpowiedniego wzoru. Katalog i cennik rzeczonyj firmy polecam uwadze lekarzy szpitalnych i zakładowych, w celu sprowadzenia modeli. Praktycznymi wydały mi się wentylacyjne żaluzye różnych konstrukcyi do okien szpitalnych, wystawione przez Nowotnego z Berlina. Z planów i rysunków wreszcie, zasługują na uwagę wystawione przez dr. Loose i budowniczego Rippe z Bremy, plany budowli i opisy izolacyjnych budynków dla chorych zakaźnych, przy szpitalach ogólnych i plany przytułków szpitalnych dla dzieci na wyspach Föhr i Norderney, wystawione przez znane z swych prac i usilowań towarzystwo przytułków dla dzieci u niemieckich brzegów morskich, którego to towarzystwa inicjatorem był nieodżałowany Beneke.

Na tem kończę przegląd sześciu grup działu drugiego, do którego należą bardzo liczne jeszcze okazy, pomieszczone w zbiorowej wystawie miast i władz państwowych.

ODCINEK.

Kwestya odjęcia rządowego zasiłku szpitalom Królestwa o której w poprzednim numerze uczyniliśmy krótką wzmiankę i która mocno zaniepokoiła wszystkich przewidujących jakie ztąd następstwa wyniknąćby mogły, o ile nam wiadomo, nie tak prędko rozstrzygniętą zostanie

i przynajmniej na rok bieżący 1884 projekta etatów szpitalnych bez żadnej zmiany właściwym władzom ministeryalnym do zatwierdzenia przedłożonem i zostały. W ogóle, projekt odjęcia naszym szpitalom rządowej zapomogi, nie przedstawia się tak smutnie dla szpitali, ile raczej może dla naszych kieszeni; gdyż faktem jest pewnym, że odjęcie to nie nastąpi dopóty, dopóki na miejsce ubywających, nowe źródła z kądby fundusze w równej wysokości do kass szpitalnych wpłynąć mogły, obmyślanemi nie zostaną. Przy dzisiejszym oszczędnościowym kierunku, zdaje się, istnieje zasada mniemać, że fundusze te na drodze opodatkowania obmyślanemi zostaną. Nie uprzedzając wypadków, bądź co bądź, mamy nadzieję, że szpitale nasze które i bez tego projektu nader szczupłe w stosunku do zadośćuczynienia wymaganiom racjonalnego szpitalnictwa posiadają fundusze, opuszczone nie zostaną. Zostawiając na później zbadanie kwestyi tej w stosunku do szpitali prowincjonalnych, rozpatrzmy obecnie przychody szpitali Warszawskich. Wszystkie fundusze z których się te ostatnie utrzymują pochodzą z dziewięciu źródeł a mianowicie: 1) z nieruchomości i czynszów 66479 rs. 86 kop. 2) z procentów od kapitałów 71,239 rs. 34 kop. 3) z zasiłku rządowego w gotowiznie 149,522 rs. 37 kop. 4) Z funduszu Kassy miejskiej rs. 64247 kop. 6. 5) Z funduszu gminy starozakonnych 24086 rs. 6) Z Kosztów kuracyjnych (oraz zarobków osób pomieszczonej w zakładach co bardzo mały dochód czyni) rs. 173761 kop. 60. 7) Z ofiar dobrowolnych oraz pięciokopiejkowej dopłaty do biletów 40,244 rs. 90 kop. 8) Z innych źródeł w powyższych pozycjach się nie mieszczących 10622 rs. 21 kop. i w reszcie 9) z funduszu remanentowego (który różnym może podlegać wahanom, czasem jest fikcyjnym, lecz który się zawsze wykazuje i w ogóle w stosunku do całkowitego przychodu jest nieznacznym) 34,256 rs. 66 kop. Summa ogólna rs. 634460. Cyfry powyższe odnoszą się do r. 1882.

Widzimy zatem, że zapomoga rządowa która bez kilkuset rubli sumę rs. 150,000 wynosi, stanowi prawie czwartą część wszystkich dochodów. W razie więc odjęcia takowej bez współczesnego zapewnienia równoznacznego dochodu, byt naszych instytucyi byłby albo stanowczo zachwianym, albo też musiały by one sferę swej działalności w stosunku do zmniejszonych funduszy ograniczyć, czyli innemi słowy, niezupełnie czynić zadość potrzebom niezamożnego zaludnienia, bo z konieczności liczbę łóżek ograniczyć. Największą zapomogę z liczby ośmiu szpitali warszawskich otrzymuje szpital Dzieciątka Jezus, bo przeszło sto tysięcy rubli (rs. 101619 kop. 55); drugie miejsce w tym względzie zajmuje szpital S-go Łazarza który otrzymuje 22960 rs.; trzecie, Jana Bożego rs. 9341; czwarte, szpital Starozakonnych 9000; piąte szpital istniejący przy domu przytułku i pracy rs. 3000; szóste, szpital na Pradze rs. 2000; siódme, instytut moralnie zaniedbanych dzieci w Mokotowie rs. 1500 i wreszcie, ochrona dla Starozakonnych rs. 100. Ścisłe rzeczy biorąc, zasiłku o którym mowa nie należy uważać za subsydyum rządowe, ponieważ zasiłek ten udzielanym jest w zamian za dawniej przez niektóre instytucye dobroczynne pobierane wpływy wynikające ze specjalnych przywilejów które na rzecz skarbu przeszły jak np. Szpital Dzieciątka Jezus który pobierał dochody z żup solnych w Bochnii i Wieliczce oraz dochód z orderu S-go Stanisława. Pod względem owego zasiłku, który jakie takie istnienie naszych instytucyi umożliwia, na szczególniejszą uwagę zasługuje szpital S-go Łazarza. Bo jeżeli odjęcie zasiłku innym szpitalom pociągnęłoby za sobą ograniczenie ich działalności, to w tym przypadku, bezpieczeństwo publiczne byłoby zagrożone. Jednym z najskuteczniejszych środków ograniczenia zarazy syfilitycznej jest ułatwienie o ile się tylko da leczenia się indywiduom

zarazą dotkniętych, a ta organizacya jest najlepszą, która w danym razie zapewnia możność leczenia się wszystkim bez wyjątku jednostkom, leczyc się potrzebującym. Powiedzielibyśmy, że w interesie całego społeczeństwa jednostkom takim darmo leczenie zapewniłoby należało. Że się to przez zabezpieczenie potrzebnych na to funduszków, a nie przez ich uszczuplenie osiąga, dowodzić nie trzeba. Dla tego mamy nadzieję, że sam wzgląd na bezpieczeństwo publiczne skłoni władzę do zadawalającego rozwiązania kwestyi a może i zostawienia jej *in statu quo*.

Wiadomości bieżące krajowe i zagraniczne.

Krajowe. W Kijowie następujący Polacy ukończyli w roku bieżącym fakultet lekarski: Aleksandrowicz, Domański, Galicki, Glinka, Grodecki, Hryniewski, Kiersnowski, Lychowski, Marcińczyk, Wiranowski, Wyszpalski i Wiśniewski.

— Kol. MARKIEWICZ powróciwszy z kilkumiesięcznej podróży z zagranicy opracowuje obficie nagromadzony materiał i przygotowuje do druku podręcznik higieniczny, wywiązując się ze zobowiązania powziętego względem kasy Mianowskiego. Zmuszony jest skutkiem tego zaniechać nadal prowadzenia działu sprawozdawczego w naszym piśmie.

— Do obecnych czasów o ile nam wiadomo, osoby pokątnem lekowaniem się zajmujące w rodzaju np. Gagatkiewicza, tylko z ustnego podania były znane. Jeden prostaczek drugiemu, jedna hysteryczka drugiej, jeden *o u d o w n i e* uleczony drugiemu *o u d o w n i e* wyleczyć się mającemu o *o u d o w n y m* lekarzu wiadomości udzielał lub jego sławę (może za pieniądze) rozgłaszał. Dziś pod tym względem zanotować należy niezaprzeczonego postęp, gdyż osobistości podobne już nie ustnie lub prywatnym sposobem, lecz w drukowanych anonsach mają odwagę się ogłaszać. Otrzymaliśmy bowiem w tych dniach na dużej karcie olbrzymiemi literami i pod względem typograficznymi starannie wykonany anons następującej treści:

Przyjeżdżna N. T. Tichanowska wyleczya paraliż, suchoty, katary żołądka, reumatyzm, katarakty, choroby zewnętrzne, migreny, zepsucia kości i wszelkie choroby kobiece. Pod tem ogłoszeniem umieszczony jest szczegółowy adres z trzema ortograficznymi błędami, anonsa te rozdawane są nie tylko w Warszawie, lecz i rozesłane zostały po prowincyi, anons bowiem powyższy właśnie z prowincyi otrzymaliśmy. Zwracamy uwagę czyją należy, że chociaż prawodawstwo u nas obowiązujące karze osoby bezprawnem leceniem się zajmujące tylko wtedy, gdy z tego powodu utrata zdrowia, kalectwo lub śmierć nastąpi, wszelako ogłaszać się podobnym oszustom niepozwała; tak samo tolerują one i domy publiczne, a jednak ogłoszenia o nich są wzbronione.

— Na pierwszym tegorocznem wyborczem posiedzeniu Towarzystwa lekarskiego wybrano na prezesa kol. ORŁOWSKIEGO, wice-prezesa kol. GEPNERA, sekretarza kol. SOKOŁOWSKIEGO.

Z powodu licznych wyznaczonych lub mających się wyznaczyć konkursów, postanowiono utworzyć stały komitet konkursowy, do którego z wyborów weszli: DOBRZYCKI, DUNIN, GAJKIEWICZ, HOYER, MATLAKOWSKI i SOKOŁOWSKI. Na bibliotekarza głównego obrano kol. PESZKE'GO, a na młodszego kol. KAMOCKIEGO. Na kustosa pracowni mającej od 1-go Lipca funkcyonować zaproszono kol. MAYZLA, wreszcie na stanowisko pomocnika sekretarza stałego zatwierdzony został na r. 1884 kol. ROGOWICZ, któremu też Tow. wyraziło podziękowanie.

Uwagi nastroczające się co do innych spraw na tem posiedzeniu załatwianych, odkładamy do jednego z następnych Numerów.

Z Cesarstwa. W jednym z politycznych pism rossyjskich znajdujemy następujące ogłoszenie, dowodzące jak trudnem jest obecnie położenie lekarzy: „Młody lekarz przycięnięty potrzebą i chcący zmienić swoje powołanie, poszukuje miejsca nauczyciela, bibliotekarza lub t. p. Warunki bardzo łagodne”.

-- W Tambowie chora staruszka umarła u pewnego znachora w czasie wykonywania samego aktu leczenia, które się zasadzało na tem, iż zatykał jej usta i całą siłą wpychał powietrze przez nozdrza.

-- Agitacya przeciwko wiwisekcyom rozpoczęła się już i w rossyjskiej prassie „*St. Peterb. Herold*” poświęcił tej kwestyi cały odcinek, w którym na seryo dowodzi, iż wiwisekcye obecnie wykonywane przechodzą granice przez prawo dozwolone i że są zupełnie zbyteczne!

Zagraniczne. Dr. MAHÉ wysłany przez Rząd francuzki do Egiptu dla zbadania strony sanitarnej tegorocznej epidemii stanowczo twierdzi w swoim sprawozdaniu: 1) że cholera przeniesioną została z Indyów, 2) że kwarantanna którą przebywały okręty przepływające przez kanał Suezki była wcale niedostateczną. Dlatego M. dowodzi iż rada sanitarna w Aleksandryi powinna być międzynarodową, zupełnie niezależną od Rządu Egipskiego, w skład policji sanitarnej kanału Suezkiego powinni wchodzić sami Europejczycy. Zdarzało się bowiem nieraz, iż kapitani statków pozostających w kwarantannie udawali się wieczorem na hulankę do Port Said.

— Kilka lat temu studenci medycyny w Halli uznawszy zakłady kliniczne miejscowego Uniwersytetu za niedostateczne, podali do Cesarza Wilhelma odpowiednią prośbę, która też wysłuchaną była. Obecnie studenci Uniwersytetu Wrocławskiego poszli za ich przykładem i takąż samą prośbę do Cesarza podali.

— Dr. BJÖNSTRÖM Dyrektor Zakładu obłąkanych pod Stockholmem stworzył dla zajęcia i dla rozrywki chorych drukarnię, która okazała się bardzo pożyteczną pod względem terapeutycznym. Pierwsze dzieło, które z tej drukarni wyszło samego d-ra B. o chorobach umysłowych, zostało wzorowo wydrukowane pod każdym względem.

— Paryskie Towarzystwo medycyny sądowej rozbiierało kwestyę czy sztuczne zapładnianie jest przeciwne moralności i czy zagraża poważnem niebezpieczeństwem społeczeństwu, jak to niedawno sąd w Bordeaux zawyrokował. Wszyscy członkowie, nie wyłączając takich znakomitości jak CHARPENTIER, GALLARD, BROUARDEL etc. oświadczyli się za sztucznem zapładnianiem w razach, jeżeli stan zdrowia żony nie objaśnia bezpłodności, jeżeli nasienie męża zawiera nitki nasienne i jeżeli inne środki zastosowane pozostały bezskutecznymi. Uczyniono tylko jedno zastrzeżenie, że lekarz może się zgodzić na propozycyą małżonków zrobienia sztucznego zapłodnienia, ale niepowinien go nigdy sam zaproponować.

— W Paryskim Towarzystwie medycyny sądowej dr. MASCAREL dowiódł iż u kobiety zamejnej możliwem jest wydalenie się mleka z piersi, chociaż nigdy nie rodziła. Kobieta 35-letnia, która przed laty 14-ma za mąż wyszła i wcale dzieci nie miała spostrzegła przed 6 laty iż piersi jej się powiększyły i bolały przy dotykaniu. Od tej pory przy każdym naciskaniu wycieka z jej brodawek płyn mleczny. Pacjentka zresztą była zupełnie zdrową a organa jej płciowe normalne. Okoliczność to ważna pod względem sądowo-legarskim.

— Dr. BOUCHART zwrócił uwagę na ciekawy fakt iż przeżuwanie (*ruminatio*) jest bardzo czestem zjawiskiem u obłąkanych. W zakładzie dla obłąkanych w Louimelet było 14 chorych przeżuwających, z tych 11-tu było idiotów. Fakt nie mniej ciekawy iż u wielu z tych chorych przeżuwanie spostrzegano o wiele wcześniej niż się pokazały objawy aberracyi umysłowej.

— Drugim asystentem prof. WALDEYERA w Berlinie został dr. KOGANEI, Japończyk z Tokio.

— Zamek „Pharo”, który b. Cesarzowa Eugenia po wygraniu processu, Miastu Marseille ofiarowała, użyty będzie na pomieszczenie fakultetu lekarskiego lub szkoły wojskowo-lekarskiej.

Sprostowanie. W N-rze 51 Medycyny na str. 859 w wierszu 3-ma od góry zamiast *mikroskopowego* czytaj *makroskopowego*.

Do dzisiejszego N-ru załącza się spis rzeczy i tytuł tomu XI-go.